Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 50, Şubat 2021, s. 422-432

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.48501>

Prof.Dr. Filiz ABACIGİL

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
filizabaci@yahoo.com

Arş. Gör. Dr. Beyza KERMAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
drbeyzaoruc@gmail.com

ENGELLİ ÇOCUKLARIN SAĞLIĞININ GELİŞTİRİLMESİNDE ÇOK SEKTÖRLÜ YAKLAŞIM

Özet

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre engellilik, bozuklukları, faaliyet kısıtlamalarını ve katılım kısıtlamalarını kapsar. Dünya nüfusunun %15'inde; 14 yaş ve altındaki çocukların %5'inde herhangi bir tür engellik bulunmaktadır. Engelli çocukların hakları ile ilgili bulunan yasal dayanaklara rağmen, özellikle uygulama aşamasında görülen çeşitli bariyerler engelli çocukların sağlığının geliştirilmesini önlemektedir. Engelli çocukların güçlendirilmesi ve bağımsız olabilmeleri için çok sektörlü bir yaklaşım önemli ve gereklidir. Engelli öğrenciler için dünyada kabul gören eğitim modeli kapsayıcı eğitimidir. Sağlık alanında birinci basamakta erken tanı konabilmesi, yönlendirmelerin yapılması önemlidir. Damgalanmanın önlenmesi, toplumsal farkındalığın geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bunun için medya etkili bir araçtır. Engellilerin bağımsız yaşamalarını ve hayata tam olarak katılabilmelerini sağlamak için erişilebilirliğin tasarlanması ve uygulanması gerekir. Engelli çocuklarla ilgili bilgi toplanmalı, müdahaleler izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Her çocuk gibi, engelli çocuklar da hayata dahil edilmeli, gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çalışmada çocuk engelliliğinde çok sektörlü yaklaşımın önemini vurgulamak, mevcut durumu ve bu konuda uygulanabilecek eylemleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, Engelli çocuklar, Sağlığın geliştirilmesi, Sektörler arası iş birliği

MULTI-SECTORAL APPROACH IN IMPROVING THE HEALTH OF DISABLED CHILDREN

Abstract

According to the World Health Organization (WHO), disability includes disorders, activity restrictions and participation restrictions. 15% of the world's population and 5% of children under the age of 14 have any type of disability. In spite of the many legal foundations found in relation to the rights of children with disabilities, various barriers, particularly in the implementation phase, prevent the development of the health of children with disabilities. A multi-sectoral approach is important and necessary for the empowerment of children with disabilities and for their independence to participate in all areas of social life. The world-wide education model for students with disabilities is inclusive education. In the field of health care, it is important to make early diagnosis and to make appropriate referrals. Preventing stigmatization, developing positive attitudes and raising social awareness are important. For this, the media is an effective tool. Accessibility needs to be designed and implemented to ensure that people with disabilities live independently and can fully participate in life. Information about children with disabilities should be collected, interventions should be monitored and evaluated. Like every child, children with disabilities should be included in the life and all necessary arrangements should be made for this.

Keywords: People with Disabilities, Disabled children, Promotion of Health, Intersectorel cooperation

GİRİŞ

Dünya üzerinde yaşayan her insan bir engelli adaydır ve engellilik bütün toplumlar için önem arz eden bir husustur. Engellilik; Engellilik Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde "Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler" şeklinde tanımlanmaktadır (Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 2009:3). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre engellilik, bozuklukları, faaliyet kısıtlamalarını ve katılım kısıtlamalarını kapsayan bir şemsiye terimdir. Bozukluk, vücut işlevinde veya yapısında yetersizlik iken; hareket kısıtlaması, bireyin bir görevi veya eylemi yerine getirmesinde karşılaşılan zorluk; katılım kısıtlaması ise, bireyin yaşam koşullarına katılımında yaşanan bir problemdir. Bireyin sağlık durumu ile çevresel ve kişisel faktörleri arasındaki etkileşimleri içerir (WHO, Disabilities n.d.). Bu bağlamda kişiyi engelli hale getiren; fiziksel ve sosyal çevredeki engeller (konut, eğitim, iş, ulaşım, kültür, sağlık, sosyal hizmetler, medeni haklar, siyasi haklar), toplumsal düzeyde sınırlayan faktörlerdir (önyargılar, ayrımcı tutumlar). Dolayısıyla engellilik toplumsal etkenlerle doğrudan ilişkilidir (Ekenci and Atan 2014:6). Dünya nüfusunun yaklaşık % 15'inde (bir milyardan fazla kişi); 14 yaş ve altındaki çocukların %5'inde (93 milyon) herhangi bir tür engellik bulunmaktadır (UNİCEF 2013:3; WHO and UNICEF 2012:8). Ülkemizde engellilik düzeyine bakılacak olursa, DSÖ'nün 'İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması' na (ICF) uyumlu olması

itibariyle 2011 yılı Türkiye Nüfus ve Konut araştırmasına göre tüm yaş grupları için engellilik %6,9; 15 yaş altı grup için %4,6 olarak belirtilmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019:5). Engellilik karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Engellilik tanımı, boyutları açısından farklılıklar, ölçüm ve metodoloji farklılıkları, çocukların gelişim süreçleri ve işlevleri yerine getirme kabiliyetlerinin farklı hızlarda gerçekleşmesi nedeniyle, işlevselliğin değerlendirilmesinin güç olması, düşük-orta gelirli ülkelerde çocukların nüfus kayıtlarının olmaması, hane halkı araştırmalarında çocuk engelliliğine yer verilmemesi, kültürel olarak uygun tanı ve tedavi hizmetlerine yetersiz erişim engellilik düzeyinin belirlenmesinde sorunlara neden olmakta, bu durumda da çocuk engelliliği ile ilgili gerçek rakamların ortaya konmasında sıkıntı yaratmaktadır (WHO and UNICEF 2012:8).

Engelli çocukların hakları ile ilgili gerek anayasal boyutta gerekse uluslararası alanda pek çok yasal dayanak bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına dair Sözleşme (1989) “zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama hakkı olduğunu” belirtmektedir. Madde 23: “engelli çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, meslek hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder” şeklindedir. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Avrupa Sosyal Şartı, BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ile tüm çocukların eğitim haklarının cinsiyet, dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın güvence altına alınması gerekliliği ortaya konulmuştur (Sart et al. 2016:10). Söz konusu yasal dayanaklara rağmen, özellikle uygulama aşamasında görülen çeşitli bariyerler engelli çocukların sağlığının geliştirilmesinde engel teşkil etmektedir. Bu durumlar, politika, mevzuat veya standartlardaki eksiklikler, maliyetle ilgili sorunlar, erişilebilirlikle ilgili sorunlar (sağlık bakımı, eğitim, sosyal servisler), olumsuz tavır ve yaklaşımlar, danışmanlık eksiklikleri, yeterli katılımın sağlanamaması, veri yetersizlikleri ile hizmet nitelik ve niceliğindeki yetersizliklerdir (WHO 2011:262).

Engelli çocukların güçlendirilmesi ve toplumsal hayatın her alanına katılacak şekilde bağımsız olabilmeleri için çok sektörlü ve çok paydaşlı yaklaşım önemli ve gereklidir. Devlete bağlı sektörler (sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, ulaşım, çalışma, maliye, alt yapı ile ilişki yapılar vb.), akademik yapılar, toplum, engelli bireyler ve aileleri, medya, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları bu sektör ve paydaşlar arasında yer almaktadır. Özellikle sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin sunulduğu sektörler engelli çocukların sağlığının geliştirilmesi ve yaşam kalitelerinin artırılmasında kilit role sahiptir (Interdepartmental Working Group 2009:103; WHO 2011:221). Ülkemizde bazı yönetmeliklerde “engelli çocuk” terimi yerine “özel gereksinimli çocuk” terimi kullanılmaya başlanmış, ancak uluslararası literatürde çocuk engelliliği olarak bahsedildiğinden bu makalede terim değiştirilmemiştir. Bu çalışmada çocuk engelliliğinde çok sektörlü yaklaşımın önemini vurgulamak, mevcut durumu ve bu konuda uygulanabilecek eylemleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Eğitim Alanı

Dünyadaki engelli çocukların okula gitme oranlarına bakıldığında; orta ve alt gelir düzeyindeki 13 ülkede yapılan bir araştırma, 6-17 yaş grubundaki engelli çocukların, engeli olmayan akranlarına göre okula kaydolma olasılıklarının önemli ölçüde daha düşük olduğunu

göstermektedir. Ayrıca DSÖ'nün 51 ülkede yaptığı araştırma sonuçlarına göre tahmini ilkokulu bitirme oranı erkek çocuklarda %51, kız çocuklarda %42 düzeyindedir (UNICEF 2013:12). Namibya'da 5 yaşından büyük engelli çocukların %38,6'sının hiç okula gitmediği saptanmıştır (Eide, van Rooy, and Loeb 2003:8). Özel eğitim ihtiyacı bakımından değerlendirildiğinde, Avrupa ülkelerinde okul çağındaki çocuklar içinde özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar %5 dolayında olmakla birlikte bazı ülkelerde %20'leri bulabilmektedir (European Platform for Investing in Children, Jordan, and Prideaux 2018:4) .

Engelli öğrenciler için eğitim alanında yapılabilecekler beş başlık altında toplanabilir.

- 1) Kapsayıcı eğitim ve erişilebilirlik
- 2) Sektörler arası iş birliği
- 3) Öğretmenlerin eğitimi
- 4) Toplum katılımı
- 5) Veri toplama ve izlem.

Eğitimde kapsayıcılık ve erişilebilirlik önemli bir unsurdur. Kapsayıcılık, bu öğrencilerin kendi akranları ile birlikte eğitim görme olanaklarının sağlanmasının yanı sıra, çocuk merkezli eğitimi önceleyerek uygun eğitim materyalleri ile uygun yöntemler kullanılarak öğrenmenin sağlanmasıdır. Okula ulaşım sorunlarının giderilmesi, okul çevresinin fiziksel uygunluğu, çocuğa uygun öğrenme materyallerinin temini, engelli çocukların erişimle ilgili sorunlarını giderecektir. Bu bağlamda eğitim sektörü dışındaki diğer sektörlerle (sağlık, ulaşım, yardımcı cihazlar konusunda destek verebilecek servisler) iş birliği içerisinde hareket etmek önem kazanmaktadır. Eğitimde önemli bir diğer unsur, kapsayıcı eğitim için öğretmenlerin eğitimidir. Çocuk merkezli, esnek alternatif eğitim teknikleri konusunda öğretmenlerin eğitilmesi, oryantasyonu ve motivasyonu, okula kayıt ve okul devamının sağlanmasında son derece önemlidir. Eğitim konusunda verilecek kararlara engelli çocuk ve ailelerinin, velilerin, toplum liderleri, din görevlileri gibi çeşitli toplum kesimlerinin dahil edilmesi, çocukların okula devamlılığının sağlanmasında olumlu katkı sağlayacaktır. Okulun eğitim standartlarının değerlendirilebilmesi için çocuğun izlenmesi ve veri toplanması önemlidir. Özellikle okul terki durumlarında niceliksel ve niteliksel çalışmalarla nedenin/nedenlerin araştırılması gerekir (Save the Children 2002:9; UNICEF 2012).

Dünyada kabul gören eğitim modeli kapsayıcı eğitimidir. Finlandiya'da tüm okullarda devamlı görev yapan en az bir özel eğitim öğretmeni mevcuttur. Bu öğretmen, bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlar, Koordinasyonu sağlar. Sınıf öğretmenlerine rehber olur. El Salvador'da ülke genelinde okulların %10'unda «eğitim destek sınıfları» mevcuttur. Bu sınıflarda özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere destek olunur ve sınıf öğretmenlerine destek sağlanır. Bireysel ya da küçük gruplar hâlinde destek eğitim gerçekleştirilir. Konuşma ve dil terapisi desteği sağlanabilir. Ailelerle sınıf öğretmenleri arası ilişkiler desteklenir. Bütçe, Milli Eğitim Bakanlığından sağlanır (WHO 2011:221).

Ülkemizde Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (ÖEHY) ile engeli olan çocukların erken yaşta eğitime başlaması (okul öncesi eğitim) ve kaynaştırma eğitimlerine öncelik verilmesi ilke olarak belirlenmiştir. 2014-2015 eğitim öğretim yılında 259 282 öğrenci özel eğitim hizmetlerinden yararlanmıştır. Özel eğitim öğrencilerinin %70,6'sı kaynaştırma öğrencisi şeklinde, %12,5'i özel eğitim sınıflarında, %16,9'u da özel eğitim okullarında eğitim almıştır.

Çocuğun eğitsel değerlendirme ve tanılması, rehberlik ve araştırma merkezinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yapılarak eğitim için uygun yönlendirme gerçekleştirilir. Ayrıca okulun fiziksel olarak çocuğa uygunluğuna, uygun eğitim materyallerinin teminine, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının uygulanmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Özel eğitim kurumlarından destek alan öğrencilerin eğitim giderlerinin bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanır. Tüm bu olumlu düzenlemelere karşın, özel eğitim kurumlarının sayısı, fiziki kapasiteleri yeterli değildir. Özel eğitim öğretmeni sayısı azdır. Erken çocukluk dönemi gelişimi ve takibinin önemli olması itibarıyla, okul öncesi dönemde yapılacak müdahaleler son derece önemlidir. ABD’de devlet tarafından bildirilen gelişim sorunları (herhangi bir alanda %25’den fazla gecikme varsa) için devlet tarafından ücretsiz iş ve uğraşı terapistleri (ergoterapistler) yönlendirilmektedir. Gelişim aşamalarını değerlendirmeye yönelik testler sonrasında, ailenin talep ettiği bir mekanda (ev, okul, vb.) 36 aya kadar olan çocukların özel eğitimleri gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde okul öncesi dönemde, 3-5 yaş grubunda özel eğitim hizmetlerinden yararlanan çocuk oranı azdır (yaklaşık % 3,4) (Sart et al. 2016:13,21).

Sağlık Alanı

Kanada’da yetişkinlerin engelli olma olasılığı çocuklara göre daha yüksekken, çocukların karşılanmamış ihtiyaçları yetişkin Kanadalılara göre daha yüksektir. Yardımlara ve cihazlara ihtiyaç duyan 5 ila 14 yaş arası engelli çocukların yarısından fazlasının ihtiyaçları tam olarak karşılanmamaktadır. Buna karşılık, çalışma yaşındaki yetişkinlerin % 44,2’si ve gereksinimleri olan yaşlıların% 31,8’i karşılanmamış ihtiyaçlara sahiptir. 2001 ve 2006 yılları arasında, çocuklar için karşılanmamış ihtiyaçların seviyesi artarken, yetişkinler için karşılanmamış ihtiyaçların seviyesi azalmıştır(Human Resources and Skills Development Canada 2009:11). Ülkemizde yapılan bir çalışmada, engelli çocuğu olan aileler tarafından, sağlık kuruluşlarının yeterli uygunlukta olmadığı, ulaşım güçlüğü, bakım ve rehabilitasyon ünitelerinin yetersiz olduğu, tedavinin devamlılığının sürdürülememesi, engellilikleri dışındaki sağlık sorunları için hizmetten faydalanmada geç kalınması gibi sorunlar belirtilmiştir (Durduran 2009:21).

Sağlık alanında engelli çocuğun özel eğitim/destek eğitim/rehabilitasyon/evde bakım gereksiniminin belirlenmesi için erken dönemde tıbbi tanının konması ve tedavi sürecine başlanması önemlidir. Birinci basamakta erken tanı konarak uygun yönlendirmelerin yapılması engelli çocuğun sağlığının geliştirilmesinde kritik öneme sahiptir. Böylece erken dönemde yapılabilecek müdahaleler planlanabilir, tıbbi bakım ve tedavi sağlanabilir. Bu noktada önemli unsurlardan biri de erken dönemde tanının konabilmesi için sağlık profesyonellerinin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmalarıdır. Ayrıca uygun iletişim teknikleri ile görüşmelerin gerçekleştirilmesi de önem arz etmektedir (WHO and UNICEF 2012:23).

Bunun dışında hizmete erişimi sınırlandıran fiziksel engellerin (sağlık kurumuna ulaşım, randevu alma aşamasında gerekli kolaylıkların sağlanması, uygun tıbbi araç gereç temini gibi) giderilmesinde ilgili sektörlerle iş birliği sağlanmalıdır.

Herhangi bir engeli olan çocuklarda birincil sağlık sorunlarına eşlik eden ikincil sağlık sorunları ve riskli davranışlar daha sık görülmektedir. Bunlar, sigara kullanımı, kötü beslenme, yetersiz fizik aktivite, şiddet ve yaralanmalar, ağız-diş sağlığı ile ilgili sorunlar, kronik hastalıklar (epilepsi, obezite vb.) şeklinde görülebilmektedir. Çalışmalar, engelli çocukların 3-4 kat daha fazla şiddete maruz kaldığını, zihinsel engellilik durumunda cinsel şiddete maruziyetin

4-6 kat daha fazla olduğunu, ağız-diş sağlıklarının akranlarına göre kötü olduğunu, engellilik dışındaki sağlık problemlerinde hastaneye yatışların 6 kat fazla olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda engelli çocukların sağlık hizmetlerinden engellilikleri dışında da düzenli olarak faydalanabilmeleri amacıyla tüm sağlık personeli, sağlık kurum ve kuruluşları entegre çalışarak, fiziki, işleyiş ve hizmet açısından engelli ailelerine kolaylaştırıcı olmalı, engelli çocuklar rutin izleme programlarına dahil edilmelidir. Ayrıca ev ziyaretleri yoluyla sağlık bakımının sunulmasının ailelerin gereksinimleri azaltmada etkili olduğu gösterilmiştir (Bilsin 2012:78; Durduran 2009:47). Bu bağlamda engelli çocuğu olan ailelere sunulacak evde bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi önem arz etmektedir.

Toplum

Engellilik konusunda toplumsal farkındalığın yeterli olmadığı ve bu grubun çoğunlukla ayrımcılık ve damgalanmaya maruz kaldığı söylenebilir. UNİCEF tarafından yapılan bir çalışmada katılımcıların %50'sinden fazlası engelli çocukların (otizm/down sendromu tanılı, zihinsel yetersizlik veya görme/konuşma engelli gibi) akranları ile normal okullarda eğitim görmelerini “kabul edilemez” olarak belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların %48'i bu çocukların özel okullarda eğitim görmeleri gerektiğini, %33'ü normal okullarda olsalar bile ayrı özel sınıflarda eğitim görmeleri gerektiğini belirtmiştir (Hollenweger and Martuzzini 2015:7). T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılmış olan “Toplum Özürüllüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması” sonuçlarına göre de özürülü çocukların kendi akranları ile aynı sınıfta ders görmesinin uygun olmadığını belirtenler %18 olup, görme, zihinsel, ruhsal, duygusal hastalığı olanlar için bu oranlar daha da yükselmektedir. Öte yandan aynı grup engellilerin topluma katılmasının önündeki en büyük engel olarak “toplumun önyargıları” olduğunu belirtmiştir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2008:77). Tohum Otizm Vakfı tarafından yapılan “Türkiye’deki Bireylerin Otizm Algısı Ve Bilgi Düzeyi Araştırması”na göre de katılımcıların %83'ü otizmi duyduğunu belirtmiş, duyduğunu belirtenlerin %56'sı belirtilerini, %51'i nedenlerini bilmediklerini ifade etmiştir (Tohum Otizm Vakfı 2019:10). Otistik çocukların akranları arasındaki sosyal konumlarının da genellikle reddedilen ve dışlanan konumunda oldukları çalışmalarda gösterilmiştir (Metin, Şenol, and Yumuş 2015:484). Birleşik Krallık'ta 2007 yılında yapılan ve özel eğitim ihtiyacı olan çocukları kapsayan bir araştırmada çocukların yüzde 55'i engellilikleri nedeniyle haksız davranışlara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Yine engelli çocukların aileleri arasında yapılan bir araştırmaya göre ailelerin yüzde 70'i çevrelerinde engellilik durumuna ilişkin anlayış ve kabullenmenin yetersiz olduğunu düşünmektedir ve bu ailelerin neredeyse yarısı çocuk bakımı gibi destek hizmetlerine erişimde güçlüklerle karşılaşmaktadır (UNİCEF 2013:11).

Damgalanmanın ve önyargının önlenmesi, pozitif tutumların geliştirilmesi ve savunuculuk için toplumsal farkındalığın geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bunun için medya önemli ve etkili bir araçtır. Filmler, tiyatrolar, şiirler, şarkılar, kamu mesajları gibi pek çok unsur bu farkındalığı sağlamada kullanılabilir. Çocukların farkındalığının sağlanmasında çocuk kitaplarında bu konunun işlenmesi farkındalığı artırmaktadır (Garip 2019:16). Yine bir tez çalışmasında normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine yönelik tutum ve davranışlarına, engellilik farkındalık eğitiminin etkisi olduğu gösterilmiştir (Şeker 2019:65).

Yerel yönetimler

5393 sayılı belediye kanununda, özel eğitim/bakım gerektiren durumlarda yerel hizmet olarak belediyelerin görevli olduğu belirtilmektedir. Yerel yönetimlerin engellilere yönelik hizmetleri özel merkezler kurmak, bakım ve destek hizmetleri, yaşamı kolaylaştırıcı araç desteği (akülü tekerlekli sandalye), ulaşım hizmetlerinde kolaylık (engelli kartı), kentsel düzenlemeler (üst geçit, bina düzenlemeleri, yeşil alanlar, teknolojik destek...), kültürel etkinlikler, eğitim seminerleri, görme engelliler için okuma, bilgisayar kullanımı kursları, meslek, iş edindirme kursları, doğrudan ekonomik yardım, engelli spor/dans takımları, ortak gezi programları şeklinde sıralanabilir (Firat 2008:90).

Sportif faaliyetlerin engellilerin sağlığının geliştirilmesinde olumlu yönü olduğu belirtilmektedir. Ayrıca özellikle spor gibi toplumsal etkinliklere katılım engelliliğe ilişkin önyargıların kırılmasına, olumlu algıların gelişmesine yardımcı olmaktadır (UNİCEF 2013:13). Sporun otistik çocuklarda saldırganlık ve sosyal uyum düzeyleri üzerine etkisinin incelendiği bir çalışmada, spor yapan otistik çocuklar ile yapmayan çocuklar arasında sosyal uyum ve saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Temel et al. 2017:30). 5-8 yaş grubu otistik çocuklarda egzersiz uygulamalarının sportif performans üzerine etkilerinin araştırıldığı bir başka çalışmada da egzersiz programının sportif performansı ve fiziksel uygunluğu geliştirdiği saptanmıştır. Bu egzersizler stereotip davranışları azaltma konusunda da olumlu sonuç vermiştir (Keskin, Hanbay, and Kalyoncu 2017:56). Zihinsel engelli bireylerde de sportif etkinlikler, gruba ve topluma ait olma duygusunu geliştirmek, olumlu benlik kavramını yüceltmek, zihinsel beceriler kazandırmak, fiziksel ve psikolojik sağlığı desteklemek gibi birçok amaca hizmet etmektedir. Sportif etkinliklere katılma bireye, kasların güçlendirilmesi, koordinasyon, denge, duruş kontrol gelişimi, esneklik gelişimi, solunum ve dolaşım sisteminin gelişimi, spastisiteyi önleme alanlarında büyük yararlar sağlamaktadır (E. L. İlhan and Esentürk 2014:20). İlhan ve ark, 8-11 yaşları arasında 16 eğitilebilir zihinsel engelli çocuğa uyguladıkları özel beden eğitimi programının (ısınma hareketleri, işlevsel egzersizler (bireysel, eşli, grup çalışmaları, istasyon parkurları) ve sportif oyunların (eşli, yardımlaşmalı, grup yarışmaları ve kurallı oyunlar)) grup faaliyetlerine katılma, başkalarıyla etkileşim ve paylaşımcılık alanlarında olumlu sosyal beceriler geliştirdiğini tespit etmiştir (L. İlhan 2008:319).

Yapısal düzenlemeler

Toplumdaki bireylerin %90'ı toplu taşıma araçları, binalar, cadde, sokak ve kaldırımların engelliler için uygun olmadığını düşünmektedir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2008:84). Engellilerin bağımsız bir şekilde yaşamasına ve hayatın her aşamasına tam olarak katılabilmesine olanak sağlamak için erişilebilirliğin tasarlanması, planlanması ve uygulanmasına yönelik ilkelerin belirlenebilmesi için engelliler için evrensel standartlar kılavuzu geliştirilmiştir (Dünya Engelliler Vakfı and WDU n.d.:7). Evrensel tasarımdan kastedilen, ürünlerin ve çevrelerin, herhangi bir özel uyarılma ya da özel tasarım gerekmeden mümkün olduğu kadar herkes tarafından kullanılabilir olmasıdır. Yaklaşım, yaşa, yapabilirliğe ya da duruma bakılmaksızın her insanın kullanıp yararlanabileceği tasarıma odaklanır. Ne yazık ki tüm alanlarda bu uygulamalar göz önünde bulundurulmamakta, sadece örnek pilot uygulamalar ya da projeler şeklinde düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Sosyal Hizmetler

Engellilere yönelik sosyal hizmetler Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda yer alan düzenlemeler, kimlik kartı düzenlemeleri, tercüman görevlendirme, özel bakım merkezleri, umut evleri, gündüz bakım merkezleri, geçici misafir bakım hizmetlerinin sağlanması, özel bakım merkezlerine yerleştirilme ve giderlerinin karşılanması, engelli aylığı, vergi muafiyetleri, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin okullara ücretsiz erişimi olarak sayılabilir (T.C. Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019). Engellilik durumunun bir aileye yüklediği maliyetle ilgili tahminler ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bu maliyet Birleşik Krallıkta gelirin yüzde 11’ile 69’u, Avustralya’da yüzde 29’u ile 37’si, İrlanda’da yüzde 20’si ile 37’si arasında değişirken Bosna-Hersek’te ise yüzde 14’ü kadardır. Ailede engelli bir kişinin bulunmasının getireceği maliyetler: tıbbi tedavi, rehabilitasyon, seyahat ve bakım ile ilgili doğrudan giderler ve ayrıca anne babanın veya diğer aile üyelerinin engelli çocuğa bakmak için ayırdıkları zaman nedeniyle kaybedilen gelir olarak ifade edilebilecek fırsat maliyetleri şeklinde olabilir. Çözüm olarak, nakit transferi programları ve engelliliğe özgü bütçeleme yapılabilmektedir. Örneğin, kaliteli eğitim imkanlarının sağlanabilmesi için bütçenin bir bölümünün öğretmen yetiştirilmesi, altyapı ve müfredatın uygun hale getirilmesi, yardımcı alet ve cihazların temini gibi düzenlemelere ayrılabilceği belirtilmektedir (UNİCEF 2013:14).

Engelli Çocuk ve Aileleri

Politika geliştirme, hizmet tasarımı, izleme programlarının oluşturulmasında çocukların ve ailelerin katılımını sağlama, hizmetlerinin çocuk/aile odaklı olmasını sağlamak için ebeveynler ve profesyoneller arasında güçlü ortaklıkların kurulmasının teşvik edilmesi önemlidir. Engelli çocukların, kendilerini tatmin edici ve anlamlı bulabilecekleri yollara katmanın yanı sıra, çocukların kapsayıcı tutum ve davranışlarını teşvik etme kapasitelerinin güçlendirilmesine yardım sağlanması gerekir. Sadece engelli çocuklarla aynı ortamda bulunmak değil, ortak çalışmalar yapılması ve işbirliğinin sağlanması engeli olmayan çocukların da pozitif tutumlar geliştirmesine katkı sağlamaktadır (WHO and UNICEF 2012:29).

Sivil Toplum Örgütleri

Az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerde, sivil toplum örgütleri, hükümet ve ailelerin iş birliği ile hizmetlere destek olmaktadır. Hizmetler, toplum temelli rehabilitasyon (TTR) programları çerçevesinde yürütülmektedir. Bu programlarda engelli çocuk ailelerine, sağlık profesyonelleri ile nasıl iletişim sağlayabilecekleri, yasal haklar konusunda bilgilendirme, çocukların nasıl eğitilebileceği ve yardımcı teknoloji araçlarının nasıl sağlanabileceği hususlarında destek sağlanabilmektedir. Bangladeş’te, ulusal bir sivil toplum örgütü (STK), bir seferde 20 okul için 10 günlük eğitim oturumları düzenlemekte ve verilen eğitimle birlikte bir grup kapsayıcı eğitim öğretmeni istihdam etmektedir. Bu öğretmenlerin birkaçı bazı engellere sahiptir ve engelli ve engelsiz öğretmenler ve öğrenciler için rol model oluşturmaktadırlar.(UNİCEF 2013:33).

Akademik Yapılar

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi (eğitim fakülteleri, özel eğitim, rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanlarında yetiştirilecek öğrencilerin sayısı ve niteliği), eğitim öğretim müfredatlarında konunun işlenmesi, toplumsal farkındalık çalışmalarının gerçekleştirilmesi, veri

toplama ve değerlendirme (niceliksel, niteliksel araştırmalar), araştırma geliştirme çalışmalarının (ihtiyaç dahilinde yeni ihtiyaç duyulan cihazlar) gerçekleştirilmesi boyutlarında akademik yapıların katkısı önemlidir. Bazı özel eğitim alanlarında öğretmen açıkları %60'ları bulabilmektedir (Sart et al. 2016:23).

Teknolojik Düzenlemeler

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, gelir düzeyi düşük ülkelerin çoğunda yardımcı teknolojiye ihtiyaç duyan kişilerin ancak % 5-15 kadarı bunlardan yararlanabilmektedir. Birçok durumda çocukların yardımcı teknolojiye erişim şansları yetişkinlere göre daha azdır. Bunun nedeni araçların pahalı olması ve çocuk büyüdükçe değiştirilmesinin gerekmesidir (UNICEF 2013:18). Mobil uygulamalar (Google goggles nesne tanıma (fotoğraflanan nesnenin tanımlanması), Smart audiobook player (sesli kitap) vb.) hareket, görüş, algılama, işitme ve iletişim alanlarında kullanılabilecek yardımcı cihazlar yardımıyla erişilebilirlik ile ilgili sıkıntıların önüne geçilebilir.

Ayrıca engellilik konusunda çalışan sektörlerde insan kaynakları ile ilgili kapasite geliştirme (rehber öğretmen, özel eğitim öğretmeni, sağlık personeli açıkları) ile ilgili çalışmalar yürütülmeli, ilgili paydaşların konu ile ilgili eğitimleri sağlanmalıdır.

SONUÇ

Mevcut veri toplama sistemleri içerisinde engelli çocuklarla ilgili (yaşa ve cinsiyete özel) bilgi toplanmalı, erken çocukluk döneminden itibaren çocuklara uygulanan müdahaleler izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Bu grup için yapılan çalışmalar sınırlı sayıda engelli kapsayan projeler şeklinde kalmamalı, her engel grubunu kapsayan, sürekli, eşit, politik kararlılık içinde sistemin her alanına dahil edilmiş, kapsayıcı, ücretsiz, devlet tarafından desteklenen, çok sektörlü hizmet yaklaşımı benimsenmelidir.

Tüm çocuklar çok büyük bir potansiyele sahiptir. Çocuğun engeline odaklanmak bu potansiyeli sınırlar. Her çocuk gibi, engelli çocuklar da hayata dahil edilmeli, bunu sağlamak üzere gerekli tüm düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Bilsin, Elif. 2012. "Engelli Çocukların Ailesine Verilen Hemşirelik Bakımının Aile Gereksinimini Karşılama Düzeyine Etkisinin İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü."
- Dünya Engelliler Vakfı, and WDU. "Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu." https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9260/mod_resource/content/0/engelliler-icin-evrensel-standartlar-kilavuzu.pdf.
- Durduran, Yasemin. 2009. "Engelli Çocukların Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetinden Yararlanma Durumları: Kontrollü Saha Çalışması."
- Eide, Arne H, Gert van Rooy, and Mitch E Loeb. 2003. "Living Conditions among People with Activity Limitations in Namibia: A Representative, National Study." *Stiftelsen for industriell og teknisk forskning Unimed*: 1-128.

- <https://www.sintef.no/en/projects/studies-on-living-conditions/>.
- Ekenci, Mert Tunga, and Murat Atan. 2014. "Engelli Bireylere İlişkin Resmi Veri Toplama Araçlarının Ulusal Düzeyde Yaygınlık Tahminlerinde Kullanımı." *Engelli Ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü*.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 2019. "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni." : 1–101.
- "Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi." 2009. http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=686:engeller-haklarına-k-slee&catid=6:uluslararasıylge&Itemid=36.
- European Platform for Investing in Children, Victoria Jordan, and Rob Prideaux. 2018. "Access to Quality Education for Children with Special Educational Needs." : 1–8. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9284&furtherNews=yes>;
- Firat, Serap A. 2008. "Social Service Projects for Disabled People in Municipalities." *Toplum ve Sosyal Hizmet*: 89–100.
- Garip, Hediye. 2019. "Representation of the Unrepresented: Disability in Children's Picture Books / Temsil Edilmeyenin Temsili: Resimli Çocuk Kitaplarında Engellilik."
- Hollenweger, Judith, and Andrea Martuzzi. 2015. "Towards a Cross-Sectoral Approach to Inclusion of Children with Disabilities. Policy Brief. UNICEF."
- Human Resources and Skills Development Canada. 2009. Report *Advancing the Inclusion of People with Disabilities*. http://www.hrsdc.gc.ca/eng/disability_issues/reports/fdr/2009/page08.shtml#_8.1 Accessed September 12, 2011.
- İlhan, Ekrem Levent, and Oğuz Kaan Esentürk. 2014. "Zihinsel Engelli Bireylerde Sporun Etkilerine Yönelik Farkındalık Ölçeği (ZEBSEYFÖ) Geliştirme Çalışması." *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 9(1): 19–36.
- İlhan, Levent. 2008. "Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Beden Eğitimi ve Sporun Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi." *Kastamonu Eğitim Dergisi* 16(1): 315–24.
- Interdepartmental Working Group. 2009. "The Right To Belong And Participate Support Services To Children With Disabilities, Integrated National Strategy On Support Services To Children With Disabilities, South Africa."
- Keskin, Burçak, Ecem Hanbay, and Melike Kalyoncu. 2017. "5-8 Yaş Grubu Otistik Çocuklarda Egzersiz Uygulamalarının Sportif Performans Üzerine Etkileri." *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi* 7(2): 50–58. <http://dergipark.gov.tr/iuspor/issue/32815/332979>.
- Metin, Nilgün, Betül Şenol, and Melike Yumuş. 2015. "Okul Öncesi Eğitim Sınıflarına Kaynaştırılan Otistik Çocukların Sosyometrik Statülerinin İncelenmesi." *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal* 1(0): 483–90.
- Sart, Z. Hande, Sevdâ Barış, Yaprak Sarıışık, and Yelîz Düşkün. 2016. *ENGELİ Olan Çocukların Türkiye'de Eğitime Erişimi: Durum Analizi Ve Öneriler*.

- Save the Children. 2002. "Schools for All. Including Disabled Children in Education."
- Şeker, Pelin Sarıkaya. 2019. "Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Tutum ve Davranışlarına Engellilik Farkındalık Eğitiminin Etkisi. Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Hemşirelik Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi)."
- "T.C. Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı." 2019.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. 2008. "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması/Https://Www.Ailevecalisma.Gov.Tr/Media/2622/Toplum-Ozurlulugu-Nasil-Anliyor-Arastirma-Projesi-Sonuclari.Pdf/22.11.2020."
- Temel, Gülşen, Tuğba Yıldız, Mehmet Behzat Turan, and Barış Karaoğlu. 2017. "Sporun Otistik Çocuklarda Saldırganlık ve Sosyal Uyum Düzeyleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi." *İÜ Spor Bilimleri Dergisi*: 25–33.
- Tohum Otizm Vakfı. 2019. "Türkiye'deki Bireylerin Otizm Algısı ve Bilgi Düzeyi Araştırması 2019."
- UNICEF. 2012. "Https://Www.Unicef.Org/Disabilities/Index_65316.Html." https://www.unicef.org/disabilities/index_65316.html.
- UNİCEF. 2013. 10 *Journal of Pediatric Nursing The State Of The World's Children 2013: Children With Disabilities*.
- "WHO, Disabilities." <https://www.who.int/topics/disabilities/en/>.
- WHO. 2011. "Summary World Report On Disability." : 1–24. [www.who.int/about/licensing/copyright_form/en/index.html%0Ahttp://www.larchetoronto.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/01/launch-of-World-Report-on-Disability-Jan-27-121.pdf](http://www.larchetoronto.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/01/launch-of-World-Report-on-Disability-Jan-27-121.pdf).
- WHO, and UNICEF. 2012. "Early Childhood: Development and Disability." 33(8): 269. <http://content.apa.org/reviews/025945>.